Kijk op exoten

nummer 5, juni 2013

Met exoten worden uitheemse soorten aangeduid die Nederland niet op eigen kracht kunnen bereiken, maar door menselijk handelen (transport, infrastructuur) hier in de natuur terecht zijn gekomen of dat in de nabije toekomst dreigen te doen. Soorten die Nederland op eigen kracht bereiken vanuit hun natuurlijke verspreidingsgebied, bijvoorbeeld door klimaatverandering, zijn geen exoten. Exoten leiden in de meeste gevallen niet tot grote problemen; slechts een beperkt aantal vertoont invasief gedrag door een explosieve ontwikkeling na vestiging. Invasieve exoten kunnen een bedreiging vormen voor de inheemse biodiversiteit, volksgezondheid of veiligheid.

Voorwoord

In mei hebben wij aan de PGO's, de KNNV en Sportvisserij Nederland de opdracht verleend voor een nieuw seizoen van het Signaleringsproject Exoten. Dit 'nieuwe' project loopt van juni 2013 tot juni 2014. Dit betekent een nieuw seizoen met opnieuw enkele edities van de nieuwsbrief Kijk op Exoten. En ongetwijfeld ook een seizoen met exoten die we in Nederland nog nooit eerder hebben gezien.

Door de oplettendheid van natuurliefhebbers worden soms soorten waargenomen die nog niet op ons netvlies stonden. Zo werden enige tijd geleden een aantal exotische axolotls (*Ambystoma mexicanum*) waargenomen in een Fries water. Een opmerkelijke vondst. Deze salamandersoort komt van nature alleen in Mexico voor en staat daar onder druk doordat zijn natuurlijke habitat verdwijnt. Bijzonder is ook dat deze soort de winter in Nederland, onder het ijs, lijkt te hebben overleefd.

Het is bekend dat axolotls gehouden worden door hobbyisten in Nederland. De vondst in Friesland is opnieuw een voorbeeld van een exoot die in de natuur terechtkomt door ontsnapping bij de eigenaar. Of misschien heeft de eigenaar de axolotls zelfs bewust uitgezet in de natuur. Dat het uitzetten van exoten soms met de beste bedoelingen gebeurt laat een onderzoek van de Radboud Universiteit Nijmegen (RUN) zien. De RUN onderzocht, in opdracht van de NVWA, de effectiviteit van het Convenant Waterplanten. Daartoe interviewden zij onder andere kopers van vijver- en aquariumplanten. Een aantal ondervraagden vertelde overtollige waterplanten bewust uit te zetten in de natuur. Daarbij zeiden die personen bijvoorbeeld dat ze dat deden "omdat het leuk is mooie bloemen in de sloot te zien" of "omdat ze het in de natuur zo goed doen".

Deze voorbeelden laten zien dat het belangrijk is mensen bewuster te maken van de problemen die uitzettingen van exoten in de natuur met zich mee kunnen brengen. Volgens mij ligt hier een schone taak voor ons als overheid, maar ook voor NGO's, terreinbeheerders en bedrijfsleven. Dit onderwerp gaat de komende jaren ongetwijfeld aandacht krijgen.

Voor nu wens ik jullie weer veel lees- en waarnemingsplezier.

Wiebe Lammers
Team Invasieve Exoten (NVWA)

Inhoud

Suzuki's fruitvlieg	**2**	**Fuji-kers**	**6**
Filippijnse tapijtschelp	**3**	**Aziatische modderkruiper**	**8**
Exotische grondels (bemonstering)	**5**	**Goudgele plooiparasol**	**9**
Exotische kreeften(nieuwsbrief)	**5**	**Monniksparkiet**	**10**
KNNV	**6**	**Exotische eekhoorns**	**12**

Heeft u kersen of aardbeien in de achtertuin?

Vincent Kalkman, EIS-Nederland

In de afgelopen tien jaar heeft de Suzuki's fruitvlieg (*Drosophila suzukii*) vanuit het oosten van Azië groten delen van Noord-Amerika en Europa veroverd. Het verschijnen van een 3 mm groot vliegje lijkt van gering belang maar helaas deelt het beest dezelfde voorliefde als de mens: zacht fruit zoals kersen en aardbeien. Er zijn veel insecten die eitjes afzetten op beschadigd fruit waarna de larven leven van het vruchtvlees. Het vrouwtje van Suzuki's fruitvlieg heeft echter een grote gekartelde legboor en is daardoor in staat eitjes af te zetten in rijpend en nog niet beschadigt fruit. In de Verenigde Staten en Zuid-Europa zijn percelen gemeld waarvan meer dan de helft van de opbrengst aan bessen, aardbei of framboos onverkoopbaar was geworden. Het vliegje is ondertussen ook in Nederland gearriveerd wat komende jaren waarschijnlijk tot economische schade in de fruitteelt gaat leiden. Het PPO (Praktijkonderzoek Plant & Omgeving, Wageningen) start daarom in 2013 monitoring van deze soort in gebieden waar zacht fruit wordt geteeld. Op het moment is nog veel onduidelijk over het voorkomen van Suzuki's fruitvlieg in Nederland. Zo is onder andere niet duidelijk in hoeverre de soort al in stedelijk gebied voorkomt.

Drosophila suzukii mannetje (Foto: Martin Hauser)

Uiterlijk

Suzuki's fruitvlieg is 3 millimeter en heeft een lichtbruin lijf met donkere bandjes over het achterlijf en rode ogen. Alleen de mannetjes hebben een zwarte vlek op de vleugelpunt. Helaas zijn er verschillende andere fruitvliegen die er vergelijkbaar uitzien en voor een zekere determinatie moet er naar details op de poten (mannetjes) of naar de legboor (vrouwtjes) worden gekeken.

De meeste andere vliegen zijn niet in staat om door de schil van de vrucht eitjes af te zetten. Hierdoor zijn kleine gaatjes in voor de rest niet beschadigde bessen of kersen een aanwijzing dat er mogelijk sprake is van aantasting door Suzuki's fruitvlieg. Het is vrij makkelijk om de larven uit de kersen te kweken door deze te plukken en ze in een klein, door een gaasje afgesloten, bakje te leggen. Zet het bakje op een lichte plek maar niet in de zon. Binnen enkele weken zouden de vliegjes tevoorschijn moeten komen. Als de kweek lukt willen wij graag de dieren bekijken om de determinatie te bevestigen.

Rhagoletis cingulata op Amerikaanse vogelkers (Foto: John Smit)

Kersenboorvlieg

Het is ook mogelijk dat er na verloop van tijd een larve de vrucht verlaat en zich verpopt zonder dat daar binnen enkele weken een nieuw vliegje uitkomt. In dat geval is er mogelijk sprake van aantasting door de Europese kersenboorvlieg (*Rhagoletis cerasi*) of van de Oost-Amerikaanse kersenboorvlieg (*Rhagoletis cingulata*). Deze laatste is in Nederland alleen bekend van Amerikaanse vogelkers maar het is niet uit te sluiten dat hij ooit overstapt op andere kerssoorten.

Eetbare Filippijnen tussen twee kleppen

Inge van Lente, Stichting ANEMOON

De Filippijnse tapijtschelp (*Venerupis philippinarum)* is een tweekleppig schelpdier met dikke schelpkleppen die bedekt zijn met een opvallende ruitvormige sculptuur. Het oorspronkelijk leefgebied omvat het westelijk deel van de Grote Oceaan (Filippijnen, China, Japan). In Europa is ze voor het eerst massaal ingevoerd in Italië in 1985. De soort is sinds 2008 ook in Nederland aanwezig en breidt zich net als elders in Europa momenteel sterk uit.

Filippijnse tapijtschelp (Venerupis philippinarum)
(Foto: Peter van Bragt)

Uiterlijk

De schelpen kunnen tot 7,5 cm lang worden, bij een breedte van 3,5 cm. Ze kunnen bijna rechthoekig zijn, maar meestal is de schelp breed-ovaal afgerond. De schelpkleppen gapen iets aan de voorzijde: in gesloten toestand blijft een opening tussen de kleppen bestaan. De structuur aan de buitenkant (de oppervlaktesculptuur) vormt een opvallend netwerk (traliewerksculptuur) van elkaar kruisende stralende ribben en concentrische groeven, waarbij de groeven scherper worden naar de voor- en achterkant. Er zijn duidelijke groeilijnen te zien; dikkere ringvormige groeven die steeds een groeiseizoen aangeven. De top (umbo) ligt niet in het midden en is enigszins gebogen. Aan de binnenkant zit een heterodont (uit verschillend gevormde tanden bestaand) slot met in iedere klep 3 cardiale tanden. De onderrand is niet gekarteld (gecreneleerd) aan de onderzijde, zoals wel vaak het geval is bij andere vertegenwoordigers uit dezelfde familie (*Veneridae*: de Venusschelpen en Tapijtschelpen). De mantellijn aan de binnenkant – daar waar de spiertjes aan de schelp vergroeid zitten – is breed, met een afgerond tongvormige, niet voorbij het midden reikende lusvormige bocht op de plaats waar de sifonen van het dier zitten. De schelpkleur is zeer variabel. De basiskleur kan grijs- of krijtwit zijn, geel, lichtbruin of blauwachtig, met vaak een patroon van donkerbruine of zwarte stralen, strepen, vlekken of zigzaglijnen. Sommige exemplaren hebben een soort zebra-patroon. De binnenkant is vaak glanzend wit, met soms oranje tinten en meestal een fel paars gebied onder de top.

Het dier zelf zit grotendeels binnen de schelpkleppen. Alleen de wit tot lichtgele, soms meer oranje bijlvormige graafvoet komt uit de schelpen, evenals de beide sifonen: twee slurfvormige buizen waardoor water met voedingsstoffen naar binnen wordt gepompt en water met afvalstoffen (en voortplantingsproducten) weer naar buiten. De lichaamskleur is lichtgeel of crèmewit, de sifonen zijn geelgrijs tot licht oranje, aan de uiteinden vaak met grijze vlekken.

Biotoop en leefwijze

De Filippijnse tapijtschelp leeft ingegraven in zand of slib in het intergetijdengebied. Ze kunnen tot ca. 4 cm diep in de bodem zitten, maar zijn ook deels of geheel los op de bodem liggend waargenomen. Buiten Nederland worden de hoogste dichtheden aangetroffen in ondiepe wateren in bodems met lege schelpen en/of stenen. De soort leeft echter ook in kleigebieden en in min of meer slikkige zandbodems. De dieren voeden zich met in het water zwevende voedseldeeltjes. Ze pompen het zeewater door hun mantelholte en halen daaruit met hun kieuwen zuurstof en zeven er tevens de voedseldeeltjes uit. Alles wat eetbaar is gaat van de kieuwen door het spijsverteringskanaal. Het voedsel bestaat vooral uit plankton, met name eencellige micro-algen, maar ook andere micro-organismen en detritus.

De soort kan overleven bij temperaturen tussen de 0°C en 35° C. Temperaturen tussen 15°C en 28°C zijn optimaal voor de groei. Larven ontwikkelen zich optimaal bij een zoutgehalte tussen de 24‰ en 35‰. De Filippijnse tapijtschelp kan echter ook leven in brak water met een zoutgehalte tot 13,5‰. Tapijtschelpen kunnen ruim 5 jaar worden.

Verspreiding

Introductie buiten het natuurlijk areaal is vrijwel steeds bewust (kweekproeven en kweek voor consumptie) of onbewust – bijproduct van aquacultuur – geweest, zowel in Europa als langs de Amerikaanse westkust. In Europa worden Tapijtschelpen (Italiaans "vongola", Frans: "palourdes") al eeuwenlang door de mens verzameld en gevist om als delicatesse te worden gegeten. In het Middellandse Zeegebied maakt de soort ook al geruime tijd deel uit van commerciële kweek voor consumptie. Toen in 1985 in de Adriatische Zee de aantallen commercieel geviste exemplaren van de inheemse "vongola verace", de Geruite tapijtschelp (*Venerupis decussata*) tegenvielen, is hier de Filippijnse tapijtschelp voor het eerst massaal ingevoerd en uitgezet. De "vongola filippina", "palourde japonaise" of, zoals de soort wereldwijd vaak genoemd wordt: de "Manilla clam" is sindsdien ter plaatse, maar ook elders in Europa en daarbuiten onderdeel gaan uitmaken van uitgebreide aquacultures. Al snel vestigde de soort zich ook buiten de kweekgebieden en is er sprake van een opmars. Zowel als gekweekt product als in het wild levend, is de soort momenteel in Europa bekend van het Middellandse Zeegebied en langs de Europese westkust tot en met Frankrijk, Ierland en Zuid-Engeland. Nadat in Nederland ook met deze soort gekweekt werd, ontstonden al snel in de Oosterschelde wilde populaties. De soort is voor het eerst met zekerheid gevonden in 2008 in het oostelijke deel van de Oosterschelde, al was de soort vermoedelijk al eerder aanwezig. Tegenwoordig onder meer frequent te vinden bij Gorishoek en het gebied rond de Galgeplaat. Dichtheden en het aantal vindplaatsen nemen nog steeds toe. Inmiddels zijn er ook meldingen uit het Veerse Meer. Anno 2011 is de soort bekend uit diverse 10x10 km-hokken en spoelen er op veel plaatsen in Zeeland dieren en schelpen aan.

Gelijkende soorten

De Filippijnse tapijtschelp lijkt qua schelpvorm het meest op de elders in Europa autochtone (maar nog nauwelijks permanent in Nederland gevestigde) Geruite tapijtschelp. De Filippijnse tapijtschelp heeft in vergelijking echter een nog iets grovere sculptuur en een minder rechthoekige vorm. Aan de binnenzijde is de mantelbocht iets minder diep. De schelpen zijn bovendien vaak veel bonter gekleurd. Een belangrijk onderscheidingskenmerk vormen de sifonen van het levende dier. Deze zijn bij de Filippijnse tapijtschelp grotendeels met elkaar vergroeid, terwijl deze bij de Geruite tapijtschelp juist voor het grootste deel van elkaar gescheiden zijn. Hoewel ook bij onze Gewone (inheemse) tapijtschelp (*Venerupis senegalensis*) de sifonen grotendeels met elkaar vergroeid zijn, heeft deze een aanzienlijk fijnere ruitsculptuur op de schelpen, waardoor er minder snel verwarring zal zijn met de Filippijnse tapijtschelp. De overige twee in Nederland aangetroffen Tapijtschelpen komen slechts zeer sporadisch voor en hebben beide een ovale schelp zonder ruitsculptuur en met een afwijkend kleurpatroon. Bij de Gouden tapijtschelp (*Politapes aureus*) liggen de sifonen grotendeels los van elkaar, bij de Gevlamde tapijtschelp (*Venerupis rhomboides*) zijn ze voor het merendeel met elkaar vergroeid.

Verspreiding Filippijnse tapijtschelp (Venerupis philippinarum) Groene stip = aanwezig vanaf 1985 © Stichting ANEMOON, 2013

Impact

Als belangrijkste invloed die de Filippijnse tapijtschelp op haar nieuwe woongebied uitoefent, moet worden gedacht aan voedsel- en ruimteconcurrentie. In hoeverre in Nederland verdringing van andere schelpdiersoorten zal optreden is niet te zeggen. De soort is momenteel duidelijk met een opmars bezig. Met betrekking tot andere tapijtschelpsoorten is er slechts sprake van een gedeeltelijke overlap in leefgebied. Zo komt de inheemse Gewone tapijtschelp deels ook elders voor – onder meer ingeboord in hout en veen – en kan deze ook op aanzienlijk grotere diepten leven, onder meer in de zeegaten tussen de Waddeneilanden. Hoewel de Geruite tapijtschelp nog maar weinig in Nederland voorkomt, maakt deze elders in Europa in toenemende mate deel uit van aquacultures naast de Filippijnse tapijtschelp (de smaak zou delicater zijn). In het buitenland is reeds hybridisatie tussen *V. philippinarum* en *V. decussata* waargenomen, zowel in kweeksituaties als in het wild. Bij meerdere soorten tapijtschelpen – onder andere *V. decussata* – is ophoping waargenomen van chemische stoffen door opname via het voedsel (bioaccumulatie). Of dergelijke bioaccumulatie schadelijk is voor de consumptie is niet duidelijk, maar het is niet uitgesloten.

Een uitgebreide literatuurlijst is op te vragen bij de auteur via: anemoon@cistron.nl

Project bemonstering exotische grondels met de hengel

Pieter Beelen, Sportvisserij Nederland

De zwartbekgrondel, Kesslers grondel en Pontische stroomgrondel zijn vissoorten die zich makkelijk met de hengel laten vangen. Daarbij zijn de genoemde soorten inmiddels op veel grote wateren in ruime mate aanwezig. De vangsten zijn vaak zo massaal dat sportvissers hierover klagen. Vanwege de geringe lengte van deze vissoorten (gemiddeld niet groter dan 15 centimeter) spreken deze visjes de hengelaar namelijk niet tot de verbeelding. Daarbij komt dat de exotische grondels de vangsten van andere vissoorten verhinderen.

De makkelijke vangbaarheid maken deze visjes echter de ideale kandidaten voor bemonstering met de hengel. Sportvisserij Nederland is daarom samen met het MBO Groene Welle College te Zwolle een project gestart om de dichtheid van het bestand exotische grondels op de IJssel in beeld te brengen. Studenten van de sportvisacademie – onderdeel van Groene Welle – zullen daarbij op verschillende trajecten langs de IJssel met de hengel op deze grondels gaan vissen. Gedurende een uur wordt geprobeerd alle grondels binnen een afgebakend wateroppervlak te vangen. Met behulp van deze methode kan een schatting worden gemaakt van het totale bestand aan grondels op de IJssel. Onderdeel van het project is ook het vergelijken van de hengelvangsten met reguliere bemonsteringsmethoden zoals electrovisserij.

Uit eerder onderzoek naar het sportvisserijgebruik van de IJssel en het Amsterdam-Rijnkanaal, blijkt dat de exotische grondels op de IJssel de eerste plaats innemen wat betreft de meest gevangen vissoort; op het Amsterdam-Rijnkanaal de derde plaats na brasem en blankvoorn. Daarbij werd ook duidelijk dat de waardering van deze vissoorten door de recreatieve visser erg laag is. De vangst wordt vaak beschouwd als een ongewenste bijvangst, die de vangsten van gewenste vissoorten als brasem en blankvoorn negatief beïnvloedt. Ook de contacten met de achterban van Sportvisserij Nederland (o.a. via social media) bevestigen het beeld dat sportvissers de exotische grondels over het algemeen niet waarderen.

Sportvisserij Nederland

Mijn VISmaat

Kreeftennieuwsbrief

Medio juni heeft EIS de vierde nieuwsbrief 'Kreeften' uitgegeven, onderdeel van het Meetprogramma rivierkreeften. In deze nieuwsbrief is onder andere informatie opgenomen over Amerikaanse rivierkreeften en *Branchiobdella kozarovi*, een exotische parasiet op exotische rivierkreeften. De nieuwsbrief is gratis te dowloaden op: *www.eis-nederland.nl/rivierkreeften*

Bram Koese, EIS-Nederland

KNNV

Yvonne van Putten

De KNNV heeft bijna 9.000 leden, waarvan velen actieve waarnemers zijn. Sommigen zijn breed geïnteresseerd, anderen zijn juist zeer specialistisch. De KNNV-leden hebben een brede blik! De KNNV stimuleert en enthousiasmeert haar leden om ook exoten te melden. Zij doet dat via haar informatievoorziening aan de lokale KNNV-leden en een overzichtelijke webpagina over exoten. Op deze pagina staan links naar de beschikbare informatie over verschillende exoten, zoals die door partners binnen dit Signaleringsproject weer bijeen worden gebracht. Ook wordt uitleg gegeven over de achtergrond van het Signaleringsproject. Via interne nieuwsbrieven en Natura zal de KNNV ook dit jaar weer vaker aandacht aan exoten besteden. En we roepen onze KNNV-leden op om de soorten door te geven via Waarneming.nl of Telmee.nl.

Fuji-kers ontsnapt uit tuinen

Ruud Beringen, FLORON

De Fuji-kers (*Prunus incisa Thunb*) is een oorspronkelijk van het Japanse eiland Honsjoe afkomstige kers. Vanwege de vroege en zeer uitbundige bloei is het een geliefde tuinplant. Tot voor kort waren er weinig waarnemingen van verwildering. De afgelopen jaren zijn in de omgeving van Wageningen echter op meerdere plaatsen verwilderde exemplaren waargenomen.

Vondsten in Nederland

Van de Fuji-kers zijn weinig gedocumenteerde vondsten uit Nederland bekend. In 1972 werd herbariummateriaal verzameld in een moerassig elzenbos in de buurt van het natuurreservaat de Hel bij Veenendaal. Pas in 2011 werd de volgende waarneming vastgelegd (*http://waarneming.nl/waarneming/view/53524956*). Enkele exemplaren werden toen waargenomen ten noorden van Renkum. In 2012 werden tijdens FLORON avondexcursies in de omgeving van Wageningen in twee andere km-hokken exemplaren ontdekt. De Fuji-kers is nu in 7 km-hokken op de zuidoostelijke Veluwe waargenomen. De meeste groeiplaatsen liggen in bosranden net buiten de bebouwde kom. Regelmatig is er in de directe omgeving van de boompjes sprake van opslag van andere besdragende soorten. Het is dus aannemelijk dat Fuji-kers door vogels vanuit tuinen verspreid wordt.

Buiten de bloeitijd is de Fuji-kers een onopvallend boompje. Solitair, ongeveer 6 meter hoog boompje in boswachterij Oostereng , mei 2012 (Foto: R. Beringen)

Bloeiende tak van Fuji-kers (eind april 2013) omgeving Bennekom (Foto. R. Beringen)

Bloeiwijze van Fuji-kers (eind april 2013). In knop zijn de bloemen vaak opvallend roze. De karakteristieke dubbel gezaagde bladrand is bij het blad midden-boven goed te zien. (Foto. R. Beringen)

Herkenning

Buiten de bloeitijd is de Fuji-kers een onopvallende kleine boom of struik. De hoogste exemplaren zijn ongeveer 6 meter hoog. De bloeitijd valt ongeveer samen met die van de sleedoorn. In 2012 bloeiden de planten in de eerste twee weken van april; in het koude voorjaar van 2013 enkele weken later. De Fuji-kers lijkt nog het meest op een, wat de meeste onderdelen betreft, klein uitgevallen zoete kers (*Prunus avium*). De gesteelde bloemen staan net als bij de zoete kers in 1-3 bloemige trossen, maar de kroonbladen zijn iets groter en vooral aan de onderzijde iets roze-rood gekleurd. De kelkslippen zijn aanliggend en niet teruggeslagen zoals bij de zoete kers. Aan de bloeiwijze vallen verder de vrij grote schutblaadjes aan de voet van de bloemstelen op. Buiten de bloeitijd is vooral de fraai dubbel-gezaagde bladrand karakteristiek.

Detail stam van Fuji-kers (Foto. R. Beringen)

De 3-5 cm lange bladeren zijn kleiner dan die van de zoete kers en opvallend lang toegespitst. De paarsrode kersjes meten nog geen centimeter in doorsnede en zijn ongeveer half juni rijp. De smaak lijkt op die van Amerikaanse vogelkers.

Recente toename of niet

De Fuji-kers is typisch een soort die alleen opvalt als je er speciaal op let. Buiten de bloeitijd vallen de boompjes weinig op en tijdens de bloeit lijken ze van een afstand op andere Prunus soorten. Als exoot ontbreekt de soort in de meeste veldflora's. Het is daarom waarschijnlijk dat de Fuji-kers op meer plaatsen verwilderd voorkomt, maar nog niet goed herkend wordt. De recente toename in waarnemingen binnen een beperkt gebied, weerspiegelt dan ook eerder een betere herkenning dan een toename in groeiplaatsen.
Ondanks de uitbundige bloei was de vruchtzetting bij de meeste boompjes de laatste jaren vrij mager. Mogelijk komt dat omdat het vooral om solitaire boompjes gaat en er geen kruisbestuiving plaats kan vinden; mogelijk zijn er tijdens de vroege bloei ook weinig bestuivende insekten actief. Een "invasie" van Fuji-kersen staat ons waarschijnlijk dus niet te wachten, al was het maar omdat deze soort bij het verwerven van een plekje in de Nederlandse bossen een stevige concurrentiestrijd met een andere exoot, de Amerikaanse vogelkers, zal moeten uitvechten. Om een goed beeld te krijgen van de schaal waarop Fuji-kers verwilderd, bij deze een oproep om waarnemingen van verwilderde exemplaren door te geven via Telmee.nl of Waarneming.nl.

De Aziatische grote modderkuiper

Arthur de Bruin, RAVON

Herkomst

De Aziatische modderkruiper (*Misgurnus anguillicaudatus*) komt oorspronkelijk voor in Siberië, Korea, Japan, Zuid-China en Noord-Vietnam. In Azië wordt deze vis ook veel gegeten. De Aziatische modderkruiper wordt buiten zijn natuurlijke verspreidingsgebied ook wel gehouden als aquariumvis. Ook in Nederland wordt ze wel aangeboden in tuincentra of aquariumwinkels. De soort is geïntroduceerd in Hawaï, verscheidene delen van de Verenigde Staten, Australië, Italië, de Spaanse Ebro-delta en in Duitsland. Na 2005 is de Aziatische modderkruiper op minstens drie nieuwe locaties in Duitsland ontdekt. In één Duits natuurgebied komt inmiddels al jaren een populatie voor. In 2012 werd de Aziatische modderkruiper voor het eerst in de Nederlandse natuur aangetroffen, in de Tungelroysebeek in Limburg. Hoogstwaarschijnlijk zijn ze hier door iemand losgelaten.

Bedreigingen

Het uitzetten van exotische dieren is in Nederland verboden, maar helaas komt dit nog regelmatig voor. De Aziatische modderkruiper kan kruisen met andere *Misgurnus*-soorten, hoewel dit – voor zover bekend – geen vruchtbare nakomelingen oplevert. Hiernaast komen bij deze soort een aantal ziekten voor, die overgedragen kunnen worden op andere soorten. De soort vormt daarmee mogelijk een gevaar voor de in Nederland inheemse, beschermde en zeldzame grote modderkruiper (*Misgurnus fossilis*).

Inheemse grote modderkruiper (Foro: Jelger Herder)

Uiterlijk

Zowel qua uiterlijk als levenswijze vertoont de soort overeenkomsten met de inheemse grote modderkruiper. Beide kunnen tot meer dan 25 cm. lang worden. De Aziatische heeft net als de grote modderkruiper tien bekdraden. Het onderscheid tussen beide soorten is te maken op basis van het kleurpatroon. De grote modderkruiper heeft een donkerbruine tot roodbruine kleur met donkere lengtestrepen op de flanken.

De Aziatische is meer olijfkleurig en egaler van kleur, met een gemarmerd tot spikkelachtig patroon en geen duidelijke lengtestrepen. Bij jonge dieren is dit patroon nog minder aanwezig. Die kunnen daardoor verward worden met exemplaren van de kleine modderkruiper die ook licht gekleurd zijn. De kleine modderkruiper heeft echter een meer blokkerig vlekkenpatroon en slechts zes bekdraden.

Aziatische grote modderkruiper (Foto: Sander Hunink)

Goudgele plooiparasol hoopt op een hete zomer

Menno Boomsluiter, Nederlandse Mycologische Vereniging

Er zijn weinig paddenstoelen die ons zo verrassen als de Goudgele plooiparasol (*Leucocoprinus birnbaumii*) door geheel onverwacht plotseling in je huiskamer te verschijnen, groeiend in de bloempot van een vaak kort daarvoor gekochte kamerplant. Het is een opvallend helder geel gekleurd paddenstoeltje dat snel groeit en haar hoedje van 2 tot 6 centimeter als een klein parasolletje opent. Meestal komen ze in een groep tevoorschijn waarbij de één na de ander zich toont en na een dag of twee verwelkt. Vaak “bloeien” ze wekenlang in de bloempot waarin ze verschenen en ze zijn door hun felle kleur minstens zo aantrekkelijk als de gekochte plant zelf.

De Goudgele parasol is een buitengewoon succesvolle paddenstoel, die tegenwoordig over de gehele wereld voorkomt in zowel tropische als gematigde streken. Oorspronkelijk komt ze uit tropische gebieden waarbij niet geheel duidelijk is van welk werelddeel. De Goudgele plooiparasol is een saprofyt en leeft van de potgrond waarin ze staat en is dus niet schadelijk voor de plant waarbij ze groeit. Hoewel je door het aanraken van het paddenstoeltje zeker niet ziek zal worden, is het geen goed idee ze op te eten.

Goudgele plooiparasol (Foto: Mary Smiley) CC

Goudgele plooiparasol (Foto: Ryan Van Gelder) CC

Bij langdurig warm en vochtig weer wordt de kans groter haar buiten te vinden. Zo is ze in het vochtige warme zuiden van de Verenigde Staten in de zomer aanwezig op compost- en bladhopen, terwijl ze naar het noorden toe steeds minder buiten en uiteindelijk alleen in kassen en bloempotten binnenshuis gevonden wordt. Binnenshuis en in kassen kan de Goudgele plooiparasol het hele jaar door verschijnen.

Stel, dat het nu echt een tropische zomer wordt in Nederland en het blijft vochtig genoeg dan bestaat er een kans om deze paddenstoel buiten tegen te komen op afvalhopen en dergelijke.

Monniksparkiet: Van kostganger naar vrije vogel?

Adrienne Lemaire, Sovon Vogelonderzoek Nederland

Monniksparkieten komen oorspronkelijk uit Zuid-Amerika. Ze zijn in grote aantallen als siervogel naar Europa gebracht. In Europa zijn er zelfstandige populaties bekend van Spanje, Italië, Tsjechië en België, waar de soort voorkomt in stedelijke omgeving. De monniksparkiet heeft ook gebroed in Groot Brittannië, Duitsland en Nederland, echter zonder dat dit heeft geleid tot duurzaam zelfstandige populaties.

Vestigingen in Nederland waren altijd geassocieerd met bijvoederen, zoals de aanwezigheid van een vogelpark, kinderboerderij of particuliere liefhebber. Na het stopzetten van bijvoederen lukte het monniksparkieten tot nu toe niet om op eigen kracht te overleven. Intussen lijkt het er wel op dat de aantallen rond de huidige kernen bij Ouddorp (ZH), Herkingen (ZH) en Deventer (Ov) langzaam, maar gestaag toenemen.

Op waarneming.nl zijn dit jaar (tot medio juni) aantallen gemeld van maximaal 25 ex. uit Ouddorp, 36 ex. uit Herkingen, en 17 ex. uit Deventer. In Apeldoorn is het gemelde aantal tot nu toe lager dan in voorgaande jaren (7 ex in 2013, 20 in 2011).
Het is interessant om de ontwikkelingen de komende tijd goed te volgen en na te gaan of het deze vogels ook lukt om zelfstandig te overleven zonder al te veel directe hulp van mensen.

Waarnemingen doorgeven

We zijn erg geïnteresseerd in nieuwe vestigingen en (betere) documentatie van broedgevallen. Telrichtlijnen en herkenningsinformatie zijn te vinden op *www.sovon.nl*. Waarnemingen en bijzonderheden s.v.p. doorgeven via de telprojecten van Sovon of via waarneming.nl.

Een paartje monniksparkieten bij de ingang van hun nestholte in Ouddorp (Foto: Roy Slaterus)

Even voorstellen..

De monniksparkiet (*Myiopsitta monachus*), ook wel Muisparkiet genoemd, is met een lengte van 29 cm een stuk kleiner dan de welbekende halsbandparkiet (37-43 cm).

Als enige papegaaiensoort bouwt de monniksparkiet zelf een takkennest. Het zijn uitgebreide bouwsels in bomen of hoge struiken, waar families het hele jaar door gemeenschappelijk gebruik van maken. Solitaire nesten komen ook voor. In de groepsnesten zijn er aparte nestholtes voor broedende en niet-broedende individuen. De nesten worden bij een groeiende kolonie voortdurend uitgebreid met nieuwe nestholtes. De broedperiode is maart t/m juni. De variatie in legselgrootte is groot: 1-11 eieren. De broedduur is 24 dagen en de nestduur van de jongen circa 6 weken. Vervolgens blijven ze nog circa 3 maanden bij hun ouders. Paartjes zijn meestal monogaam.

Monniksparkieten foerageren gezamenlijk in grotere groepen waarbij ze voedselvluchten maken naar plaatsen in de omgeving. Ze verplaatsen zich dan vaak langs lijnvormige elementen. Ze eten zaden, vruchten en soms insecten.

Hoe tellen?

Monniksparkieten zijn geen vroege vogels. Op koude dagen worden ze pas later op de ochtend actief. Een geschikt moment om ze te tellen is als ze gezamenlijk uitvliegen om te gaan foerageren. Het is dan wel een kunst om overzicht te houden omdat ze meteen alle kanten uit kunnen vliegen. Broedgevallen zijn vast te stellen door nestholtes te nummeren en per holte bij te houden of er gebroed wordt (stelletje voor de ingang, geluiden van jongen uit het nest). Holtes kunnen ook bewoond worden door niet-broedende vogels, die hun ouders helpen bij het opvoeden van het nieuwe kroost. Je moet dus even de tijd nemen om te kijken hoe het precies zit!

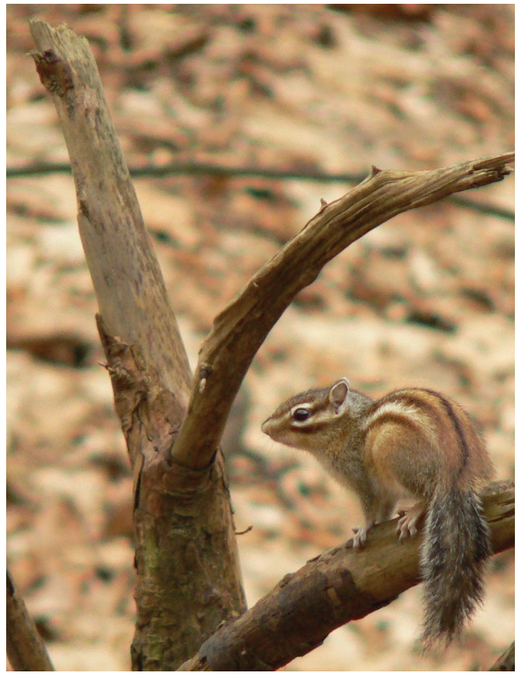
Nestplaats van monniksparkiet in Ouddorp; ze nestelen in groepsnesten van door elkaar geweven takken die uit meerdere nestholtes bestaan (Foto: Roy Slaterus)

Onweerstaanbare eekhoorns

Vilmar Dijkstra, Zoogdiervereniging

Het is bekend dat mensen behaarde dieren erg aantrekkelijk vinden. Daarbinnen mogen de eekhoorns zich beroepen op een nog hogere aaibaarheid. De inheemse rode eekhoorn wordt bij het kiezen van een favoriet zoogdier vaak als eerste genoemd of staat hoog op de lijst. Uitheemse eekhoorns zijn ook geliefd bij het publiek en worden als huisdier gehouden. De praktijk leert dat een deel van deze dieren ontsnapt of los wordt gelaten.

In figuur 1 staan de locaties weergegeven waarvan afgelopen 10 jaar (2003 tot begin 2013) uitheemse eekhoorns zijn gemeld. Dat zijn er met ruim 650 meldingen behoorlijk veel! Hoe noordelijker je in het land komt hoe minder meldingen. Dat zal te maken hebben met het geringere aantal mensen dat daar woont. Hierdoor bestaat er minder kans dat er dieren worden gehouden en zijn er ook minder mensen die de dieren kunnen waarnemen. Het gaat bij deze meldingen zowel om gevalideerde als ongevalideerde waarnemingen. Het is niet altijd duidelijk of het bij een melding werkelijk om een uitheemse soort gaat. Af en toe wordt een inheemse rode eekhoorn, die grijs van kleur kan zijn, voor een Amerikaanse grijze eekhoorn uitgemaakt. Echter, in slechts 6% van de ruim 650 meldingen (verdeeld over ruim tien soorten) betreft het een melding van een grijze eekhoorn. Daar staat dan weer tegenover dat er kleurslagen bij de Japanse eekhoorn voorkomen die niet van onze inheemse eekhoorn te onderscheiden zijn.

Siberische grondeekhoorn (Foto: Erik Korsten)

Bij het grootste deel van de meldingen gaat het echter om een duidelijke exoot, de Siberische grondeekhoorn (270 meldingen). Een goede tweede is de Pallas' eekhoorn (260) gevolgd door de Amerikaanse rode eekhoorn (55). Dat de Pallas' eekhoorn zo hoog staat is niet zo verwonderlijk, gezien de vangactie die momenteel loopt en waarbij via verschillende media opgeroepen wordt deze invasieve soort te melden (zie ook Kijk op Exoten nr 4). In figuur 1 is het leefgebied van de Pallas' eekhoorn goed herkenbaar aan de stippenwolk bij Weert. Deels bestaat die stippenwolk uit de meldingen van Siberische grondeekhoorns die ook in de omgeving van Weert leven (figuur 2). Dat is het tweede leefgebied van deze soort in Nederland. Het eerste gebied waar de Siberische grondeekhoorn zich vestigde ligt bij Tilburg. Dit is ook goed te zien in figuur 1 (en figuur 2). Deze vestiging ontstond in 1972 toen een dierentuin vertrok met achterlating van de grondeekhoorns. Tot op heden zijn er geen bewijzen dat de Siberische grondeekhoorn een invasieve soort is. Er zijn daarom geen plannen om de twee populaties weg te vangen.

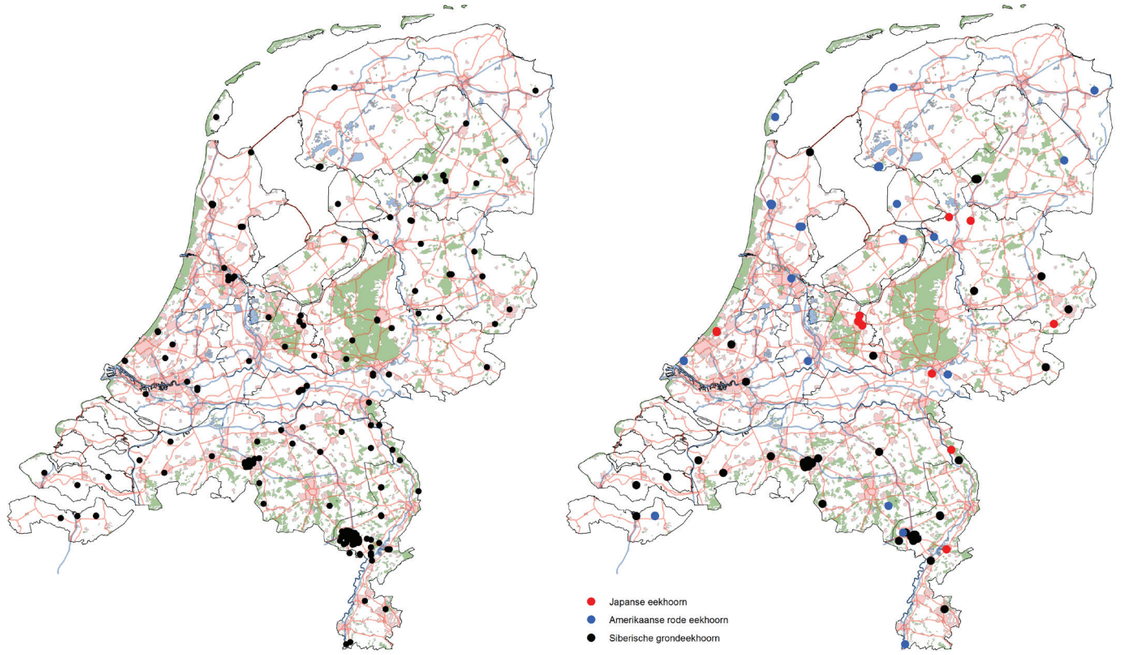
Al eerder werd in Kijk op Exoten bericht over de Amerikaanse rode eekhoorn. De trend dat deze soort in toenemende mate in het wild wordt gemeld zet door (figuur 2). Ongeveer een derde van de meldingen komt uit de eerste drie maanden van 2013. De kans op vestiging in het wild wordt steeds groter. Recent werd zelfs geconstateerd dat er een locatie is waar enkele handtamme dieren los rond het huis worden gehouden. Een ideale situatie om een vestiging te veroorzaken. Omdat het vrijwel niet bekend is of deze soort al dan niet invasief is, moeten we uitgaan van het principe dat voorkomen beter is dan genezen. Mocht er een vestiging gaan plaatsvinden, dan dienen deze dieren zo snel mogelijk verwijderd te worden. Dat houdt de problemen binnen de perken en de kosten laag.

Het beeld van de locaties waar de Japanse eekhoorn is ontsnapt of losgelaten is vanwege de verwarring met de inheemse rode eekhoorn incompleet. Enkele jaren geleden werd een groep Japanse eekhoorns door een particulier losgelaten in Amersfoort (figuur 2). De overheid sprong daar gelukkig snel op in en liet ze weer wegvangen. Als degene die de dieren losliet niet had gemeld dat hij Japanse eekhoorns had gebruikt, dan waren we waarschijnlijk in de veronderstelling gebleven dat het om rode eekhoorns ging. Relatief veel Japanse eekhoorns hebben een gevlekte vacht, waardoor het beeld ontstaat alsof er een kleine zwartbonte of roodbonte koe door de bomen rent. Maar ook onze eigen inheemse rode eekhoorn heeft wel eens witte vlekken (partieel albinisme). Er kan daarom niet gesteld worden dat bonte eekhoorns altijd Japanse eekhoorns zijn. In gebieden waar geen inheemse rode eekhoorns voorkomen en er plotseling bonte eekhoorns opduiken wordt het wel aannemelijk dat het om Japanse eekhoorn gaat. Het vervelende bij een uitheemse soort die niet goed te onderscheiden is van de inheemse soort is, dat als er dieren ontsnappen, dat niet altijd duidelijk wordt. Het is de vraag of dat erg is. In het geval met de Japanse eekhoorn zou dat wel het geval kunnen zijn. We weten te weinig over in hoe verre de Japanse eekhoorn de rode eekhoorn kan verdringen. Daarnaast is het de vraag of de dieren kunnen kruisen. Ze zijn waarschijnlijk nauw verwant, dus kruisingen zijn misschien mogelijk. Als die kruisingen vervolgens vruchtbaar zijn, dan sluipen er op die manier uitheemse genen in de populatie rode eekhoorns.

Met het recent verschenen voorstel van de positieflijst, een lijst met alleen soorten die gehouden mogen worden, wordt een grote stap gemaakt in het veiligstellen van de biodiversiteit in ons land. Nu komt het aan op vaststelling in de eerste en tweede kamer en de handhaving van de positieflijst..

Figuur 1. Locaties waar in de periode 2003 – begin 2013 uitheemse eekhoorns werden gemeld (gevalideerde en ongevalideerde waarnemingen) (Bron: Zoogdiervereniging)

Figuur 2. Locaties waar in de periode 2003 – begin 2013 Japanse eekhoorn, Amerikaanse rode eekhoorn en Siberische grondeekhoorn werd gemeld (gevalideerde en ongevalideerde waarnemingen) (Bron: Zoogdiervereniging)

Exoten melden

Het is van groot belang dat waarnemingen van exoten worden gemeld, zodat er in onderzoek, beleid en beheer rekening mee gehouden kan worden. Gebruik hiervoor zoveel mogelijk de invoerportals Waarneming.nl, Telmee.nl en MijnVismaat.nl.

De portals van Waarneming.nl en Telmee.nl werken nauw samen en zorgen dat uw waarnemingen terecht komen in de Nationale Databank Flora en Fauna, zodat ze goed gebruikt kunnen worden.

Mijn VISmaat

Waarneming

TELMEE.NL

Colofon

Eindredactie
Jeroen van Delft, Stichting RAVON

Lay-out & Vormgeving
Kris Joosten, Stichting RAVON

Nieuwsbrief digitaal ontvangen?
Meld u hiervoor aan via www.ravon.nl/nieuwsbriefexoten

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
024-7410600
kantoor@ravon.nl

De volgende nieuwsbrief Kijk op Exoten zal in september 2013 verschijnen.

VOFF

KNNV vereniging voor veldbiologie

Sportvisserij Nederland